O‘zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta’limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA’LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: *Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov*
Mas'ul muharrir: *Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov*
Mas'ul muharrir o'rinbosari0: *Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedogogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev*

T A H R I R H A Y ' A T I

Aniq va tabiiy fanlar: *k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.*
Texnika fanlari: *t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.*
Ijtimoiy-gumanitar fanlar: *s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d, prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.*
Pedagogika fanlari: *p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d.,dost. M.Asqarova, PhD S.Jamoldinova, PhD, dots. M.Asranboyeva.*
Filologiya fanlari: *fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD.,dots. P.Lutfullayev, PhD., dots. M.Yakubbayev.*

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.
Pochta indeksi: 160136, ***Faks:*** (0369) 227-27-21,
Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi ***Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi*** *asosida chop etiladi. Jurnal* ***Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha*** *falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.*

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI 2026

YOŞ PEDAGOGLARNING KASBIY FAOLIYATGA MOSLAŞUVINING PSIXOLOGIK OMILLARI

Orifjonova Nazokat
Andijon davlat tibbiyot instituti,
Özbek tili va adabiyoti kafedrasi stajor-assistent öqituvçisi
E-mail: nazokatabdulazizova1998@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada yoş pedagoglarning kasbiy faoliyatga moslaşuvi jarayoniga ta'sir etuvçi psixologik omillar nazariy jihatdan tahlil qilingan. Moslaşuvning şaxsiy, motivatsion, kommunikativ va ijtimoiy-psixologik komponentlari ajratib körsatilgan. Öz-özini samarali his etiş (self-efficacy), kasbiy motivatsiya, hissiy barqarorlik, stressga çidamlilik hamda ustoz-murabbiylik muhiti moslaşuvning asosiy omillari sifatida asoslangan. Maqola yakunida yoş pedagoglarning moslaşuvini qöllab-quvvatlaşga qaratilgan psixologik-pedagogik tavsiyalar berilgan.*

Kalit sözlar: *yoş pedagog, kasbiy moslaşuv, psixologik omillar, kasbiy motivatsiya, öz-özini samarali his etiş, hissiy kuyiş, ustoz-murabbiylik.*

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ АДАПТАЦИИ МОЛОДЫХ ПЕДАГОГОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. *В статье теоретически проанализированы психологические факторы, влияющие на процесс профессиональной адаптации молодых педагогов. Выделены личностный, мотивационный, коммуникативный и социально-психологический компоненты адаптации. Обоснована роль самоэффективности, профессиональной мотивации, эмоциональной устойчивости, стрессоустойчивости и наставничества. Предложены психолого-педагогические рекомендации по поддержке молодых специалистов.*

Ключевые слова: *молодой педагог, профессиональная адаптация, психологические факторы, профессиональная мотивация, самоэффективность, эмоциональное выгорание, наставничество.*

PSYCHOLOGICAL FACTORS IN THE ADAPTATION OF YOUNG EDUCATORS TO PROFESSIONAL ACTIVITY

Abstract. *The article provides a theoretical analysis of the psychological factors that influence the professional adaptation of young teachers. The personal, motivational, communicative and socio-psychological components of adaptation are identified. The roles of self-efficacy, professional motivation, emotional stability, stress resilience and mentoring are substantiated. Psychological and pedagogical recommendations for supporting early-career teachers are offered.*

Keywords: *young teacher, professional adaptation, psychological factors, professional motivation, self-efficacy, burnout, mentoring.*

KIRIŞ

Ta'lim tizimini isloh qiliş şaroitida pedagog kadrlarning kasbiy mahorati va şaxsiy barqarorligiga qöyilayotgan talablar ortib bormoqda. Oliy ta'lim muassasasiga yangi kelgan yoş öqituvçi uçun dastlabki yillar kasbiy şakllanişning eng nozik va hal qiluvçi bosqiçi hisoblanadi. Aynan şu davrda nazariy bilimlar amaliy faoliyat bilan töqnaşadi, şaxsning kasbiy özligi şakllanadi, iş joyidagi ijtimoiy rollar özlaştiriladi.

Tadqiqotlar şuni körsatadiki, kasbga kirişning dastlabki yillarida yoş mutaxassislar öquv jarayonini taşkil etiş, auditoriyani boşqariş, hamkasblar bilan munosabat örnatiş va yuqori iş yuklamasiga çidaş bilan boğliq qiyinçiliklarga duç keladi (Veenman, 1984). Bu qiyinçiliklar öz vaqtida psixologik qöllab-quvvatlanmasa, kasbiy qoniqmaslik, hissiy toliqiş va hatto kasbni tark etişga olib kelişi mumkin.

Moslaşuv muammosi ayniqsa tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida öziga xos xususiyatga ega. Bu yerda umumiy fanlar, jumladan, özbek tili va adabiyoti öqituvçisi öz fanining tibbiyot ta'limidagi örnini anglaşi, öziga xos auditoriya (tibbiyot yönalişidagi talabalar) bilan işlaş uslublarini egallaşi lozim.

Tadqiqotning maqsadi – yoş pedagoglarning kasbiy faoliyatga moslaşuviga ta'sir etuvçi psixologik omillarni aniqlaş va tizimlaştiriş.

Tadqiqotning vazifalari: (1) "kasbiy moslaşuv" tuşunçasining mazmunini aniqlaştiriş; (2) moslaşuvning psixologik omillarini ajratib körsatiş; (3) yoş pedagoglarni qöllab-quvvatlaş böyiça tavsiyalar işlab çiqiş.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Psixologiyada moslaşuv (adaptatsiya) şaxsning özgargan muhit talablariga faol könikiş va şu bilan birga muhitni öz ehtiyojlariga muvofiq özgartiriş jarayoni sifatida talqin qilinadi. Kasbiy moslaşuv esa şaxsning yangi kasbiy muhitga, faoliyat mazmuni, normalari va ijtimoiy munosabatlar tizimiga kirib borişi, bu jarayonda özining kasbiy imkoniyatlarini anglaşi va faoliyatdan qoniqiş hosil qilişini öz içiga oladi.

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

A. Bandura (1997) işlarida öz-özini samarali his etiş, ya'ni şaxsning muayyan vazifani uddalay olişiga bölgan işonçi xulq-atvor va faoliyat natijalarining muhim belgilovçisi sifatida körsatilgan. M. Tsçannen-Moran va A. Woolfolk Hoy (2001) bu ğoyani pedagogik faoliyatga tatbiq etib, öqituvçining samaradorlik e'tiqodi öquv jarayonini boşqariş, talabalarni rağbatlantiriş va öqitiş strategiyalarini tanlaşga ta'sir qilişini asoslagan. K. Maslaç va S. Jackson (1981) hissiy kuyiş sindromini emotsional toliqiş, deperzonalizatsiya va şaxsiy yutuqlarning pasayişi kabi ölçamlar orqali tavsiflagan. S. Hobfoll (1989) resurslarni saqlaş nazariyasi asosida stress va moslaşuv örtasidagi boğliqlikni izohlagan. Rus psixologiyasida moslaşuv muammosi ijtimoiy-pedagogik psixologiya doirasida A. A. Rean va Ya. L. Kolominskiy tomonidan ham tahlil qilingan (Rean, Kolominskiy, 1999).

Maqolada nazariy-tahliliy yondaşuv, qiyosiy tahlil, tizimlaştiriş va umumlaştiriş usullaridan foydalanildi. Muallifning özbek tili va adabiyoti fanini tibbiyot oliy ta'lim muassasasida öqitişdagi stajor-öqituvçilik tajribasi ham tahlilga asos böldi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlil natijasida yoş pedagoglarning kasbiy moslaşuvini belgilovçi psixologik omillarni tört guruhga ajratiş mumkin.

1. Şaxsiy-psixologik omillar. Bularga öz-özini samarali his etiş, öz-özini baholaş, hissiy barqarorlik, stressga çidamlilik, taşvişlaniş darajasi va refleksiya qobiliyati kiradi. Özига işonçi past yoş öqituvçi odatda dars jarayonida taşabbus körsatişdan tiyiladi, talabalar tanqidiga haddan taşqari sezgir böladi, bu esa moslaşuvni sekinlaştiradi. Aksinça, yuqori refleksivlik öz xatolarini tahlil qilib, ulardan örganiş imkonini beradi.

2. Motivatsion omillar. Kasbga içki qiziqiş, kasbiy qadriyatlar, ösiş istagi va faoliyat ma'nosini anglaş moslaşuvning harakatlantiruvçi kuçidir. Içki motivatsiya ustun bölgan öqituvçilar qiyinçiliklarni kasbiy sinov sifatida qabul qiladi, taşqi **motivatsiya (maoş,** mavqe) ustun bölganlarda esa moslaşuv beqaror keçişi mumkin. Tibbiyot oliy ta'lim muassasasida til va adabiyot öqituvçisi uçun öz fanining talabalar nutq madaniyati,

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

bemor bilan muloqot va kasbiy etika şakllanişidagi ahamiyatini anglaş motivatsiyani sezilarli kuçaytiradi.

3. Kommunikativ va ijtimoiy-psixologik omillar. Bu guruhga jamoadagi psixologik iqlim, hamkasblar va kafedra mudiri bilan munosabatlar, talabalar bilan pedagogik muloqot madaniyati, jamoaviy normalarni qabul qiliş kiradi. Yoş pedagog uçun "yangi kelgan" maqomi köpinça özini noqulay his qiliş, tajribali hamkasblar oldida öz fikrini bildirişdan çöçiş bilan birga keladi. Jamoaning qöllab-quvvatlovçi muhiti bu tösiqni kamaytiradi.

4. Taşkiliy-psixologik omillar. Iş yuklamasining me'yorligi, vazifalarning aniqligi, ustoz-murabbiylik tizimining mavjudligi, kasbiy rivojlaniş imkoniyatlari va rağbatlantiriş mexanizmlari. Ustoz-murabbiylik yoş öqituvçiga nafaqat metodik yordam, balki hissiy qöllab-quvvatlaş ham beradi, kasbiy özlikni şakllantiradi.

Moslaşuv jarayonini şartli ravişda uç bosqiçga ajratiş mumkin: (a) könikiş bosqiçi (birinçi yil) – faoliyat talablari, qoidalar va muhitni örganiş; (b) faol moslaşiş bosqiçi – öz uslubini şakllantiriş, metodik mustaqillikka erişiş; (c) barqarorlaşuv bosqiçi – kasbiy özlikning mustahkamlanişi va faoliyatdan qoniqiş. Omillarning ta'siri bosqiçlarga qarab özgaradi: dastlab taşkiliy va ijtimoiy-psixologik omillar, keyinçalik şaxsiy va motivatsion omillar yetakçilik qiladi.

Muhokama şuni körsatadiki, omillar özaro boğliq: masalan, jamoada qöllab-quvvatlovçi muhit öz-özini samarali his etişni oşiradi, bu esa öz navbatida motivatsiyani kuçaytiradi va hissiy kuyiş xavfini kamaytiradi. Şu bois moslaşuvni faqat bitta omil orqali tuşuntiriş yetarli emas, tizimli yondaşuv zarur.

Yuqoridagi tahlil asosida quyidagi tavsiyalar işlab çiqildi:

- har bir yoş pedagogga tajribali ustoz-murabbiy biriktiriş va özaro dars qatnaşiş amaliyotini yölga qöyiş;
- dastlabki yilda iş yuklamasini bosqiçma-bosqiç oşiriş;
- psixologik diagnostika (kasbiy motivatsiya, taşviş, hissiy kuyiş darajasini aniqlaş)ni muntazam ötkaziş;

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

- stressni boşqariş, pedagogik muloqot va refleksiya böyiça trening va seminarlar taşkil etiş;
- kafedrada oçiq va qöllab-quvvatlovçi muloqot muhitini şakllantiriş, yoş öqituvçilar yutuqlarini e'tirof etiş.

Kasbiy moslaşuvning psixologik mazmuni va tarkibiy tuzilişi

Kasbiy moslaşuv yoş mutaxassisning yangi mehnat şaroitiga şunçaki könikişi bilan çeklanmaydi. U kasbiy vazifalarni anglaş, muassasa me'yorlarini özlaştiriş, hamkasblar bilan samarali munosabat örnatiş, öz imkoniyatlarini baholaş va kasbiy faoliyatda mustaqil qaror qabul qilişga bosqiçma-bosqiç ötişni qamrab oladi. Uşbu jarayonda şaxs va kasbiy muhit bir-biriga özaro ta'sir körsatadi: pedagog muassasa talablariga moslaşadi, şu bilan birga öz tajribasi va taşabbuslari orqali ta'lim jarayonining takomillaşişiga hissa qöşadi.

Moslaşuvning muvaffaqiyati faqat darsni rejalaştiriş yoki fan mazmunini biliş bilan belgilanmaydi. Pedagogik faoliyat bilim, könikma, hissiy boşqaruv, muloqot, öz faoliyatini tahlil qiliş va kasbiy qadriyatlarning uyğunligini talab etadi. Şu sababli yoş pedagogning moslaşuvini şaxsiy, motivatsion, kommunikativ, ijtimoiy-psixologik va taşkiliy omillar özaro ta'sir qiladigan yaxlit tizim sifatida körib çiqiş maqsadga muvofiq.

Kasbiy moslaşuvni uçta özaro boğliq yönalişda tavsiflaş mumkin. Birinçisi — faoliyatga moslaşuv: darsni rejalaştiriş, öquv materialini tanlaş, maşğulot vaqtini taqsimlaş va ta'lim natijalarini baholaş. Ikkinçisi — ijtimoiy moslaşuv: jamoa me'yorlarini özlaştiriş, hamkasblar va rahbariyat bilan hamkorlik qiliş, muassasa madaniyatini tuşuniş. Uçinçisi — şaxsiy-kasbiy moslaşuv: pedagogik rolni qabul qiliş, kasbiy özlikni şakllantiriş, muvaffaqiyat va qiyinçiliklarga real baho beriş hamda öz ustida işlaşga tayyorlik. Bu yönalişlardan biridagi qiyinçilik boşqa yönalişlarga ham ta'sir körsatişi mumkin.

Öz-özini samarali his etiş va kasbiy işonç

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

Yoş pedagogning öz-özini samarali his etişi uning muayyan pedagogik vazifalarni bajarişga qodir ekaniga bölgan işonçini anglatadi. Bandura (1997) yondaşuvida bu işonç insonning vaziyatni qanday baholaşi, qiyinçilik oldida qança sa'y-harakat körsatişi va muvaffaqiyatsizlikdan keyin faoliyatni davom ettirişiga ta'sir qiluvçi omillardan biri hisoblanadi. Pedagogik faoliyatda öz samaradorligiga işonç darsni boşqariş, talabalarning faolligini rağbatlantiriş va mos metodlarni tanlaş bilan boğliq.

Iş faoliyatining dastlabki davrida yoş öqituvçi özini tajribali hamkasblari bilan taqqoslaşi va ayrim kamçiliklarini umumiy qobiliyatsizlik belgisi sifatida qabul qilişi mumkin. Bunday holatda aniq va konstruktiv fikr-mulohaza, kiçik maqsadlarni belgilaş hamda özidagi ijobiy özgarişlarni qayd etiş muhimdir. Masalan, birinçi maşğulotda vaqtni töğri taqsimlay olmagan pedagog keyingi dars uçun bosqiçma-bosqiç reja tuzişi, ustoz bilan uni muhokama qilişi va natijani qayta tahlil qilişi mumkin.

Kasbiy işonçni oşiriş öqituvçining xatolarini inkor etiş yoki öz imkoniyatlarini ortiqça baholaşni anglatmaydi. Aksinça, öz kuçli va rivojlantirilişi zarur bölgan jihatlarini xolis anglaş, yordam söraşdan tortinmaslik va tajribadan xulosa çiqariş moslaşuvning barqaror şakllanişiga yordam beradi.

Kasbiy motivatsiya va kasbiy qadriyatlar

Kasbiy motivatsiya yoş pedagogning faoliyatga kirişişi, qiyinçiliklarga munosabati va öz ustida işlaşga intilişini belgilovçi muhim omildir. Içki motivatsiya fanga qiziqiş, talabalarning rivojlanişiga hissa qöşiş, bilimni yetkazişdan qoniqiş va kasbiy mahoratni oşiriş istagi bilan namoyon böladi. Taşqi motivatsiya esa iş haqi, lavozim, ijtimoiy e'tirof va mehnat şaroitlari kabi omillar bilan boğliq. Amaliyotda bu motivlar bir-birini istisno qilmaydi; köpinça ular birgalikda faoliyatga ta'sir körsatadi.

Kasbiy motivatsiya barqaror bölişi uçun pedagog öz işining mazmuni va ijtimoiy ahamiyatini tuşunişi zarur. Tibbiyot oliy ta'lim muassasasida umumta'lim fanlarini öqituvçi pedagog, jumladan, özbek tili va adabiyoti öqituvçisi, fan mazmunini bölajak şifokorlarning nutq madaniyati, bemor bilan muloqoti, kasbiy etikasi va hujjatlar bilan

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

işlaş könikmalari bilan boğlab tuşuntirişi mumkin. Bunday kasbiy ma'no pedagogning öz faoliyatini muassasaning umumiy maqsadlari bilan boğlaşiga yordam beradi.

Motivatsiyani qöllab-quvvatlaş uçun yoş pedagogga erişiş mumkin bölgan maqsadlar qöyiş, metodik taşabbus körsatiş, malaka oşiriş tadbirlarida qatnaşiş va öz yutuqlarini tahlil qiliş imkoniyatlari berilişi kerak. Faqat kamçiliklarga e'tibor qaratiş esa mehnatdan qoniqişni pasaytirib, taşabbuskorlikni çeklaşi mumkin.

Hissiy barqarorlik, stress va kasbiy kuyiş xavfi

Pedagogik faoliyat doimiy muloqot, vaqt çeklovlari, natijalar uçun mas'uliyat va turli ehtiyojlarga ega talabalar bilan işlaşni talab qiladi. Yangi iş boşlagan öqituvçi bu talablarni özlaştiriş bilan birga yangi jamoaga kirişişi va kasbiy maqomini şakllantirişi sababli qöşimça zöriqişni boşdan keçirişi mumkin. Stressning mavjudligi öz-özidan moslaşuv muvaffaqiyatsizligini anglatmaydi; uning davomiyligi, kuçi, şaxsning mavjud resurslari va yordam oliş imkoniyati muhim ahamiyatga ega.

Hobfollning (1989) resurslarni saqlaş yondaşuvi nuqtayi nazaridan, inson özi uçun muhim bölgan resurslarni yöqotiş xavfi yoki ularning kamayişini sezganda stressni boşdan keçirişi mumkin. Yoş pedagog uçun vaqt, kasbiy bilim, jamoa kömagi, soğlom dam oliş, öziga işonç va metodik materiallar muhim resurslar hisoblanadi. Vazifalar aniq taqsimlanmasa yoki yordam yetarli bölmasa, bu resurslar tez sarflanişi mumkin. Aksinça, rejalaştiriş, hamkorlik va muntazam fikr-mulohaza mavjud resurslarni mustahkamlaydi.

Maslaç va Jackson (1981) kasbiy kuyişni hissiy toliqiş, depersonalizatsiya va şaxsiy yutuqlarni past baholaş kabi tarkibiy qismlar orqali tavsiflagan. Yoş pedagogda uzoq davom etuvçi çarçoq, talabalardan hissiy jihatdan uzoqlaşiş yoki öz mehnati samarasiga işonmaslik kuzatilsa, bu holatni e'tiborsiz qoldirmaslik lozim. Biroq alohida belgi asosida taşxis qöyib bölmaydi; zarurat tuğilganda mutaxassis kömagi va iş şaroitlarini baholaş talab etiladi.

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

Stressni boşqariş böyiça amaliy çoralar orasida iş kunini rejalaştiriş, vazifalarni ustuvorlik böyiça ajratiş, darsdan keyin qisqa refleksiya qiliş, dam oliş vaqtini saqlaş, hamkasblar bilan tajriba almaşiş va zarur hollarda rahbariyatdan yordam söraş mavjud. Taşkilot darajasida esa vazifalarning aniqligi, adolatli yuklama, hurmatga asoslangan muloqot va yangi xodimni muntazam qöllab-quvvatlaş muhim.

Pedagogik muloqot va ijtimoiy-psixologik muhit

Yoş pedagogning moslaşuvi köp jihatdan uning talabalar, hamkasblar va rahbariyat bilan munosabatlariga boğliq. Pedagogik muloqot faqat axborot yetkaziş emas, balki özaro hurmat, aniq talablar, tinglaş, fikr-mulohaza beriş va nizolarni konstruktiv hal qilişni ham qamrab oladi. Muloqotda izçillik va adolat saqlansa, talabalar bilan işonçli munosabat şakllantiriş osonlaşadi.

Yangi jamoaga kirgan mutaxassis muassasaning norasmiy qoidalari va hamkorlik usullarini darhol anglamasligi mumkin. U savol berişdan uyalişi yoki öz fikrini bildirişda ehtiyotkorlik qilişi ehtimol. Şu sababli kafedrada savollarni erkin beriş, dars işlanmalarini muhokama qiliş va qiyinçiliklarni ayblovsiz körib çiqiş mumkin bölgan muhitni yaratiş muhim. Psixologik xavfsizlik mavjud bölgan jamoada xatolar jazolanişdan qörqiladigan holat emas, balki örganiş va takomillaşiş uçun sabab sifatida köriladi.

Tibbiyot yönalişidagi talabalar bilan işlaşda fan mazmunini ularning kelajakdagi kasbiy faoliyati bilan boğlaş, nazariy materialni amaliy vaziyatlar orqali tuşuntiriş va faol iştirokni rağbatlantiriş foydali. Masalan, nutq madaniyati mavzusini bemorga tuşunarli izoh beriş, hamkasb bilan aniq muloqot qiliş yoki kasbiy odobga rioya etiş vaziyatlari bilan boğlaş mumkin. Bunday yondaşuv fan ahamiyatini oçib beradi va pedagogning öz faoliyatidan qoniqişini kuçaytirişi mumkin.

Ustoz-murabbiylik va taşkiliy qöllab-quvvatlaş

Ustoz-murabbiylik yoş pedagogning kasbiy moslaşuvini qöllab-quvvatlaşning amaliy mexanizmlaridan biridir. Tajribali pedagog yangi xodimga dars rejasini tuziş, öquv materialini tanlaş, talabalar bilimini baholaş va auditoriyadagi murakkab

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

vaziyatlarni hal qilişda yordam berişi mumkin. Bunday hamkorlik faqat tayyor namunalarni beriş bilan çeklanmasdan, qarorlarning sabablarini tuşuntiriş va yoş pedagogning mustaqil fikrlaşini rivojlantirişga yönaltirilişi lozim.

Samarali mentorlik oldindan kelişilgan maqsadlar, muntazam uçraşuvlar, özaro dars kuzatuvi va hurmatga asoslangan fikr-mulohazani nazarda tutadi. Dars kuzatuvi nazorat yoki jazolaş vositasi sifatida emas, balki kasbiy rivojlaniş manbai sifatida taşkil etilganda köproq samara beradi. Yoş pedagog ham öz navbatida öziga qiyin bölgan vaziyatlarni oçiq aytişi, takliflarni tahlil qilişi va öz uslubini şakllantirişga intilişi zarur.

Taşkiliy qöllab-quvvatlaş iş yuklamasining tuşunarli taqsimlanişi, xizmat vazifalarining aniq belgilanişi, zarur metodik resurslarning mavjudligi va kasbiy rivojlaniş imkoniyatlarini öz içiga oladi. Dastlabki davrda yangi vazifalarni bosqiçma-bosqiç özlaştiriş, ma'muriy talablar haqida aniq ma'lumot beriş va murojaat qiliş mumkin bölgan mas'ul şaxsni belgilaş noaniqlikni kamaytiradi.

Kasbiy moslaşuv bosqiçlarining amaliy tavsifi

Moslaşuv şartli ravişda könikiş, faol moslaşiş va barqarorlaşuv bosqiçlariga ajratilişi mumkin. Könikiş bosqiçida pedagog muassasa qoidalari, öquv dasturlari, hujjatlar va jamoa bilan tanişadi. Bu davrda aniq yöriqnoma, mentor yordami va kundalik işni rejalaştiriş alohida ahamiyatga ega.

Faol moslaşiş bosqiçida yoş mutaxassis öqitiş usullarini tajribadan ötkazadi, talabalar ehtiyojlarini yaxşiroq anglaydi va öz pedagogik uslubini şakllantiradi. Bu bosqiçda darslarni tahlil qiliş, hamkasblardan fikr oliş va kasbiy maqsadlarni yangilab boriş foydali. Barqarorlaşuv bosqiçida esa kasbiy özlik mustahkamlanadi, pedagog öz faoliyatini mustaqil rejalaştiradi va rivojlaniş yönalişlarini ongli tanlaydi.

Mazkur bosqiçlar qat'iy muddatlar bilan çegaralanmaydi. Ularning davomiyligi iş şaroiti, avvalgi tajriba, metodik tayyorgarlik, jamoa kömagi va şaxsiy xususiyatlarga qarab farqlanişi mumkin. Şu bois yoş pedagogning rivojlanişini barça xodimlar uçun bir

xil mezon bilan baholaşdan köra, individual ehtiyoj va özgarişlarni hisobga oliş maqsadga muvofiq.

Moslaşuvni qöllab-quvvatlaş böyiça amaliy model

Yuqoridagi nazariy tahlil asosida oliy ta'lim muassasalarida yoş pedagoglarni qöllab-quvvatlaşning özaro boğliq tört yönalişli modelini taklif etiş mumkin. Birinçi yönaliş — diagnostik va taniştiruv işlari: yangi xodimning ehtiyojlarini aniqlaş, lavozim vazifalari, içki tartib va mavjud resurslar haqida ma'lumot beriş. Diagnostika natijalari xodimni yorliqlaş uçun emas, yordamni uning ehtiyojiga moslaştiriş uçun işlatilişi kerak.

Ikkinçi yönaliş — metodik yordam: dars rejasini işlab çiqiş, baholaş mezonlarini aniqlaştiriş, zamonaviy ta'lim metodlarini örganiş va tajribali hamkasb darslarini kuzatiş. Uçinçi yönaliş — psixologik va kommunikativ könikmalarni rivojlantiriş: stressni boşqariş, nizolarni hal qiliş, samarali muloqot va refleksiya böyiça maşğulotlar. Törtinçi yönaliş — muntazam monitoring: yoş pedagog bilan kelişilgan muddatlarda suhbatlaşiş, erişilgan yutuqlar va mavjud qiyinçiliklarni körib çiqiş, zarur bölsa qöllab-quvvatlaş rejasini yangilaş.

Modelning samaradorligini baholaşda faqat rasmiy hujjatlarning bajarilişiga tayanib qolmaslik lozim. Yoş pedagogning kasbiy işonçi, işidan qoniqişi, jamoaga qöşilganlik hissi, metodik mustaqilligi va hissiy holati haqida muntazam fikr oliş mumkin. Bunda maxfiylik, ixtiyoriylik va ma'lumotlardan maqsadga muvofiq foydalaniş tamoyillariga rioya qiliş zarur.

Tadqiqotning çeklovlari va kelgusidagi yönalişlar

Mazkur maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega bölib, unda mavjud ilmiy adabiyotlar va kasbiy moslaşuvga doir tuşunçalar tizimlaştirildi. Şu sababli keltirilgan omillarni muayyan oliy ta'lim muassasasida statistik jihatdan tasdiqlangan natijalar sifatida talqin qiliş mumkin emas. Keyingi tadqiqotlarda yoş pedagoglarning moslaşuv darajasi, kasbiy motivatsiyasi, öz-özini samarali his etişi, stress va jamoaviy qöllab-quvvatlaş örtasidagi boğliqlik empirik usullar orqali tekşirilişi mumkin.

Buning uçun anonim sörovnoma, yarim tuzilgan suhbat, dars kuzatuvi va tegişli standartlaştirilgan psixodiagnostik metodikalardan foydalaniş mumkin. Iştirokçilar soni, tanlanma xususiyatlari, qöllanilgan metodikalar, ma'lumotlarni tahlil qiliş usullari va natijalar aniq körsatilişi zarur. Agar turli fakultet yoki ta'lim muassasalari qiyoslansa, iş yuklamasi, pedagogik tajriba, mentorlik mavjudligi va taşkiliy muhit kabi omillar ham hisobga olinişi lozim.

XULOSA

Yoş pedagoglarning kasbiy faoliyatga moslaşuvi şaxs va ta'lim muassasasi örtasidagi özaro ta'sirga asoslangan murakkab jarayondir. Uning muvaffaqiyati öz-özini samarali his etiş, içki va taşqi kasbiy motivatsiya, hissiy barqarorlik, stressni boşqariş, pedagogik muloqot, jamoaning psixologik iqlimi hamda taşkiliy qöllab-quvvatlaş bilan çambarças boğliq. Uşbu omillar bir-biridan ajralgan holda emas, balki özaro ta'sir qiluvçi tizim sifatida qaralişi lozim.

Yoş mutaxassisga faqat talablar qöyiş yetarli emas; uning kasbiy rivojlanişi uçun zarur şaroitlarni yaratiş ham muhimdir. Tajribali ustoz biriktiriş, metodik maslahatlar, adolatli iş taqsimoti, muntazam konstruktiv fikr-mulohaza va oçiq muloqot muhiti moslaşuvdagi noaniqlikni kamaytirişi mumkin. Tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida esa umumiy fanlarni bölajak şifokorlarning kasbiy ehtiyojlari bilan boğlaş pedagogning faoliyat mazmunini çuqurroq anglaşiga yordam beradi.

Kelgusidagi empirik tadqiqotlar uşbu nazariy xulosalarni amaliy ma'lumotlar bilan tekşiriş, moslaşuvdagi xavf va himoya omillarini aniqlaş hamda yoş pedagoglar uçun samarali qöllab-quvvatlaş dasturlarini işlab çiqişga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. – New York: W.H. Freeman, 1997. – 604 p.
2. Hobfoll S.E. Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress // American Psychologist. – 1989. – Vol. 44(3). – P. 513–524.
3. Maslach C., Jackson S.E. The measurement of experienced burnout // Journal of Occupational Behaviour. – 1981. – Vol. 2(2). – P. 99–113.
4. Tschannen-Moran M., Woolfolk Hoy A. Teacher efficacy: Capturing an elusive construct // Teaching and Teacher Education. – 2001. – Vol. 17(7). – P. 783–805.
5. Veenman S. Perceived problems of beginning teachers // Review of Educational Research. – 1984. – Vol. 54(2). – P. 143–178.

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

6. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. – СПб.: Питер, 1999. – 416 с.